

INKULTURACE

Jiří Pešek

Teorie inkulturace, do které dává nahlédnout tento článek, bude starším věřícím, vyučovaným podle katechismu, spíše neznámá. Církev si ještě v první polovině dvacátého století nedokázala představit, že by se katechetům umožnilo měnit formulace neměnných pravd víry. Vývoj však ukázal opodstatněnost požadavku inkulturace a církev jí dala určitá pravidla. Článek nás do této problematiky uvádí. Jeho autor v závěru nabízí velmi konkrétní doporučení pro aplikaci principů inkulturace v naší praxi.

Drama odcizení mezi vírou a kulturou

Každý, kdo se snaží hlásat a zprostředkovat křesťanskou víru, naráží na různé překážky, které proces evangelizace komplikují, či dokonce znemožňují. Jednou z nich je rozdílnost kultury hlásatele a adresáta. To, že se někdo výborně orientuje v teologických disciplínách a dokáže se přesně a plynule vyjadřovat jazykem katechismů, ještě vůbec neznamená, že dokáže o své víře srozumitelně hovořit se svými současníky, kteří se v církevním prostředí nepohybují a neznají jeho zvyklosti ani slovník. Takových lidí je kolem nás spousta: jsou tu dospělí, kteří křesťanství znají jen z doslechu, je tu mládež se svými křesťanství vzdálenými subkulturami a mohutnou „technologickou výzbrojí“, jsou tu mnohé děti, pro které je hodina náboženství prvním setkáním s vírou, apod. Náš článek se pokouší nastínit strategii, jakou se církev snaží s touto výzvou vyrovnat.

Pohled k pramenům a do historie

Teologickým základem inkulturace je skutečnost, že věčné Boží slovo, nezávislé na jakékoliv lidské kultuře, se vtělilo do kultury izraelského národa a jejím prostřednictvím se vyjádřilo. Vtělení Božího Syna do osoby konkrétního člověka je nám vzorem, jak hlásat a předávat Boží věci: „vtělovat“ je do konkrétní kultury. **Ježíš z Nazareta** mluvil ke svým současníkům o Božím tajemství **nejen s největší kompetencí a nejhlubší pravdivostí**, ale zároveň **jazykem jednoduchým a srozumitelným**; podobnostmi, která **vycházela z jejich zkušenosti**; gesty a činy, které **promlouvaly přímo k jejich srdci**. Jeho smrt a zmrtvýchvstání jsou zjevením Boží lásky až do krajnosti, která otevírá přístup do Božího království lidem všech dob a všech kultur.

Když se podíváme do dějin církve, můžeme v nich zahlédnout apoštola Pavla, který na areopagu vytváří originální syntézu obsahu svého hlásání tak, aby byla srozumitelná pro Atéňany odkojené řeckým náboženstvím a filozofií. Díla církevních Otců, misionářů vzdálených zemí i mnoha evropských světců jsou prosycená snahou vyjádřit poklad křesťanství prostřednictvím jazyka a kultury těch, kterým radostnou zvěst hlásali a jež ve víře vzdělávali. Uvedme zde za všechny aspoň apoštoly Slovanů sv. Cyrila a Metoděje. V průběhu celých dějin křesťanství docházelo k setkávání víry s různými kulturami, které znamenalo jak zcela originální kultivaci a povznesení kultur, tak i obohacení křesťanského poselství o nové způsoby pochopení a formy jeho vyjádření.

Co rozumíme inkulturací

Termín inkulturace, který se objevuje v druhé polovině minulého století, se snaží vystihnout **dynamický vztah mezi vírou a kulturou**: Víra musí být zasetá jako semeno v určitém kulturním prostředí, v něm nalézt sebevyjádření vycházející z oné kultury a nakonec tuto kulturu celou proměnit.

Jinými slovy jde o tři kroky:

- překonání přílišné vazby křesťanství na tzv. západní kulturu nebo na vyjadřovací formy překonaných a již neexistujících kulturních epoch;

- vyjádření křesťanského náboženství pomocí prvků příslušných mimoevropských kultur, resp. skrze nové výrazové prostředky současných kultur západní civilizace;

- následné tvůrčí proměňování a očišťování existující kultury, které by bylo základem kultury nové.¹

Zde je třeba upřesnit, že inkulturace se týká jednak vztahu k místním nezápadním kulturám, ale i vztahu k původní kultuře západního světa, která byla zasažena vlivem modernosti. Přestože je Evropa založena na křesťanském dědictví, modernost během posledních staletí vytvořila odlišný model civilizace, a to z větší části bez církve a někdy proti ní. Většina významů, hodnot a životních modelů současné společnosti tedy již není v souladu s významem a hodnotami evangelia. Tato situace volá po nové inkulturaci křesťanské výzvy v našem geografickém prostoru.²

Hovoříme-li o kultuře, máme na mysli její široké pojetí, které zahrnuje základní sdílené hodnoty, převládající mentalitu a životní styl, způsoby komunikace a výchovy, sociální, ekonomické a politické instituce a v neposlední řadě i způsoby vyjádření náboženské dimenze – způsob modlitby, rituály, kult, náboženské symboly a spiritualitu. Mimořádnou důležitost pro zachycení setby evangelia má způsob, jakým lidé hledají smysl života a spásu, jak vnímají člověka a jaké hodnoty oceňují.

Při pohledu na západní společnost je třeba pamatovat, že nejde o jednu homogenní, všemi sdílenou kulturu, ale že vedle většinové či převládající kultury zde žije zároveň mnoho různých kultur. Kromě kultur charakteristických pro různé společenské vrstvy, země nebo skupiny přistěhovalců zde nacházíme i kultury a subkultury těch, které spojuje určitý zvláštní fenomén ze sféry umění, sportu, módy, životního stylu apod. To inkulturaci v rozvinutých společnostech samozřejmě velmi znesnadňuje. Velkou výzvou představuje i dialog se světem mimokřesťanských náboženství.

Oprávněnost a nutnost inkulturace

Oprávněnost inkulturace vyplývá z pochopení vztahu mezi vírou a kulturou, který lze shrnout do čtyř principů:

1. Křesťanská víra se neidentifikuje s žádnou konkrétní kulturou, a může se „vtělit“ do všech.
2. Křesťanství není myslitelné v „chemicky čisté“ podobě, bez vazby na kulturu.

ThLic. Jiří PEŠEK

Kněz královéhradecké diecéze.

Studuje katechetiku na Papežské salesiánské univerzitě v Římě.

3. Vtělením přijímá evangelium autentické hodnoty kultur, zúrodňuje je a proměňuje.
4. Víra dává světlo ke kritickému rozlišování a očišťování kultur.

Kultury, zvláště jejich jazyk, symboly a hodnoty, jsou tedy nezbytným nástrojem pro interpretaci a srozumitelné vyjadřování víry. Dochází zde k obousměrné výměně: snažíme se interpretovat formulace vzniklé v minulosti, abychom je mohli zprostředkovat lidem současné kultury; kontext současných kultur je zase schopen přispět k výkladu Božího slova a k hlubšímu pochopení víry.³

Byla to především biskupská synoda v roce 1977, která poukázala na potřebu inkulturace křesťanské víry v různých situacích a na nutnost, aby se katecheze vtělovala do dnešních kultur.⁴ Z papežských dokumentů týkajících se aspoň zčásti problematiky inkulturace jmenujme *Evangelii Nuntiandi* (1975), *Catechesi tradendae* (1979) a *Redemptoris Missio* (1990). Konkrétnější instrukce k realizaci inkulturace jsou uvedeny ve *Všeobecném direktoriu pro katechizaci* (1997), z něhož vycházíme v následujícím textu i my.

Kaple se svatostánkem v St. Thomas Benedictine Abbey Kappadu (Kerala, Indie). Jde o příklad vydařené inkulturace, kde architektura sakrální stavby vtěluje ducha katolické liturgie do tradiční indické kultury. Za zmínku stojí truhlíčka ze vzácného dřeva, v níž se uchovává eucharistie – podobným způsobem se v indických domácnostech uchovávají svatební šperky z nejlepšího zlata, čili poklad, který je dědictvím po další generaci i záchranou v nouzi. (foto z archivu autora)

Náročnost inkulturace⁵

Jakkoliv je zřejmá nutnost inkulturace, její konkrétní realizace je nesmírně náročná. V historii i současnosti církve lze nalézt jak nedostatečné, tak přemrštěné pokusy o propojení víry a kultury, respektive kultury křesťanské a nekřesťanské.

Za překonaný se považuje způsob vycházející z přesvědčení o nadřazenosti jedné kultury vůči druhým. Následkem může být kulturní imperialismus, který nutí k opuštění a zapomenutí vlastní kultury a přizpůsobení se kultuře vnucené.⁶ Historickým příkladem je bezohledné používání ideálu uniformity Tridentského koncilu i u velmi starých a bohatých kultur v Číně nebo v Indii, stejně jako v některých oblastech Jižní Ameriky.⁷ Takový přístup odporuje jak křesťanskému postoji respektu, sympatie a dialo-

gu, tak požadavku maximálně ocenit kulturu subjektů evangelizace a křesťanské formace.

Nedostatečné je též omezit se na pouhé převlečení hlásaného křesťanství do kulturního hábitu jiné kultury. Z toho by nemuselo zůstat víc než pouhá exhibice odvádějící pozornost od podstatného.

Některé přehnané experimenty s inkulturací zase mohou mít za následek redukci nebo deformaci autentického křesťanského poselství, případně smíchání křesťanské víry s prvky jiných náboženství (synkretismus), před čímž církev důrazně varuje.

Z toho, co jsme napsali, lze pochopit, že **kvalitní a korektní inkulturace přesahuje možnosti pouhé katecheze.** Netýká se pouze katechetů, ale i teologů, liturgiků, religionistů; nikoliv jen specialistů, ale celého Božího lidu. Katecheze a katecheti však budou mít vždy nezastupitelný význam v tomto dlouhodobém, nesnadném, ale i velmi zajímavém procesu.

Inkulturace v katechezi⁸

Pravá inkulturace víry vyžaduje od katecheze celou řadu úkolů:

- Dobře znát evangelium a autentické učení církve, abychom věděli, co hlásáme, a hlásali to s věrností a autentičností. Vnímat kulturu, ve které se evangelium zrodilo a v níž bylo po staletí předáváno. Na sobě i ve společenství církve zakoušet proměňující a obnovující sílu evangelia, aby ji bylo možné přinášet i do srdce naší kultury.

- Do hloubky poznávat kulturu dnešních lidí a v postoji pozorného naslouchání objevovat, nakolik v ní zaznívá ozvěna Božího slova – v jejím tušení a znameních, v jejích inspiracích, otázkách a problémech.

- Rozlišovat v jejich kultuře autentické evangelijní hodnoty a vše, co je evangeliu otevřené. To vše v procesu evangelizace ocenit a zahrnout. Od těchto věcí odlišit vše, co je poznamenáno hříchem a lidskou slabostí. Tyto věci vyžadují uzdravení a proměnu. Kritéria správného rozlišení jsou dvě: kompatibilita s evangeliem a jednota s všeobecnou církví.

- Dalším úkolem je úsilí o nové vyjádření evangelia v současné kultuře skrze jazyk, symboly a hodnoty, které by byly srozumitelné všem: dětem i dospělým, intelektuálům, umělcům i lidem bez vyššího vzdělání. Nemusíme se bát užívat ani klasických výrazů, ale máme umět vysvětlit jejich obsah a poukázat na jejich existenciální význam, tedy například že spása se netýká pouze věčného života a vyvolených osob, ale že jde o zásadní věc pro tento čas, neboť mě osvobozuje od hříchu a otevírá mi dimenzi života, která odpovídá mým nejhlubším tužbám. Jednu z největších výzev pro inkulturaci představuje svět médií, na jejichž vlivu do značné míry závisí evangelizace naší kultury.

- Nakonec pak máme povzbuzovat k přijetí důsledků poznání pravdy, tedy k radikálnímu obrácení se k Bohu, k dialogu a společenství s druhými a také k trpělivému vnitřnímu zrání.

Díky inkulturaci by měla katecheze umožnit nejen intelektuální přijetí víry, ale dotknout se též srdce a vést k proměně jednání. Úkolem takové katecheze je napomáhat k dynamickému životu sjednocenému vírou a směřujícímu ke svatosti, který propojuje víru a život, křesťanské poselství a kulturní kontext.

Podněty pro naše prostředí

Inkultura ve výuce náboženství

Prezentace křesťanství v rámci školní výuky by neměla probíhat odděleně od kontextu ostatních předmětů, jako by to byly nezávislé reality. Naopak, měla by **žáky uschopnit k tomu, aby dokázali své poznatky vnímat v kontextu víry a ve víře nacházet sjednocující pohled, nejhlubší zdůvodnění a životní moudrost.** Učitel náboženství se tedy musí vyznat nejen ve svém předmětu, ale má se orientovat i v tom, co a jak se žáci učí v ostatních předmětech, a aspoň občas se tím zabývat. Prostřednictvím naslouchání porozumět jejich intelektuálnímu obzoru, do něj zasazovat výklad křesťanské víry a skrze diskusi je vést k tázání a rozlišování na úrovni, která je jim přiměřená. Podobnou úvahu bychom mohli rozvinout i o kontextu školy, v níž výuka náboženství probíhá, stejně jako o kontextu skupiny vrstevníků a médií, která mají značný vliv na postoje a jednání našich žáků. Náboženství, které by tyto kontexty ignorovalo, nebo se k nim stavělo jednostranně kriticky, by se s požadavkem inkulturae minulo.

Příkladem zajímavě inkulturovaného námětu pro vyučování náboženství na střední škole je kniha Marka Orko Váchy *Tančící skály. O vývoji života na Zemi, o člověku a o Bohu* (Brno : Cesta, 2003).

Inkultura ve farní katechezi

Inkulturae může představovat zajímavý podnět i pro náboženské vzdělávání a formaci dospělých, zvláště ve farnostech, kde jsou přítomni mladší dospělí a konvertité. Jedním z momentů prohloubení určitého tématu křesťanského života a víry může být debata, jak o něm hovořit s člověkem, který do kostela nechodí. Jak ho vysvětlit necírkevním jazykem, prostřednictvím výrazů a symbolů jeho kultury, skrze jemu blízké hodnoty. Při šťastné konfiguraci katecheze i jejích účastníků by tato inspirace mohla přinést své plody: originální reflexi vlastní víry i okolní kultury, povzbuzení i praktickou pomoc k hlásání evangelia ve světě a také efektivnější integraci konvertitů, kteří mohou svou zkušeností obohatit ostatní věřící, dostanou-li k tomu příležitost.

K prohloubení tématu inkulturae s dospělými doporučuji přednášku Marcella de Carvalho Azeveda SJ, která vyšla pod názvem *Inkulturae a požadavky modernosti* v Centru Aletti v Olomouci roku 2000. Různé konkrétní inspirace k dialogům s těmi, kteří jsou podobní biblickému Zacheovi, lze najít kupříkladu v knihách Tomáše Halíka. Ti, kteří pracují s mládeží, by neměli přehlédnout publikaci Michaela Martinka *Ztracená generace? O duchovním dialogu mezi českou mládeží a katolickou církví* (Svitavy : Trinitas, 2006).

Summary: The Inculturation

The autor offers basic information about the inculturation as an answer to the drama of alienation between the cristian faith and the contemporary culture. The inculturation finds its theological principle in the incarnation of the eternal World of God. Its necessity is underlined by postconciliar popes not only in reference to the missionary areas but also to the occidental modern culture. The challenge of inculturation requires a great effort of catechesis such as: good knowledge of the christian message, understanding of the culture enabling to discriminate positive elements from negative ones, explaining of the existential dimension of the classic categories and creating of new comprehensive expressions of the faith, etc. The article is concluded with some concrete suggestion for catechesis and catechists.

Pozorný čtenář si možná řekne, že na nás požadavek inkulturae klade až příliš velké nároky a že jim jen stěží dokážeme dostát. Bylo by naivní věřit, že jich dosáhneme rychle a izolovaně. Naopak jsem přesvědčen, že nás čeká celosvětově ještě dlouhá cesta a že to musí být cesta společná: **jako je vtělení Božího Syna činností celé Nejsvětější Trojice, tak je inkulturae evangelia do dnešních kultur dílem celé církve, která je jednotou v různosti.** Každý z nás může a má do tohoto společného díla originálním způsobem přispět. Pokud se Bohu podaří zbořit v nás rozličné bariéry, nebude už nic bránit tomu, abychom se v jeho rukou stali nástrojem v procesu nezištné obnovy světa.

Zásady katechety, který vzal vážně inkulturae

1. Tráví co nejvíce času s katechizovanými, proto zná dobře jejich svět. Spojuje je vzájemná důvěra, sympatie a respekt.
2. Dokáže katechizovaným naslouchat a chápat je; vede s nimi dialog a učí je rozlišovat; sám se od nich mnoho naučí.
3. Miluje je nikoliv láskou opičí, ale křesťanskou – podle míry Krista; povzbuzuje je a modlí se za ně.
4. Ovládá dvojí jazyk – jazyk víry i jazyk katechizovaných – a průběžně oboustranně překládá.
5. Pravidelně rozjímá Boží slovo optikou svého poslání a snaží se je žít, takže je na jeho životě patrná síla, krása a moudrost evangelia.
6. Přemýšlí o víře a vytváří mosty k jejímu novému vyjádření a hlubšímu pochopení.
7. Průběžně se vzdělává v učení církve, v katechetice a ve všem, co se týká katechizovaných.
8. Spolu s knězem, katechety a farníky vytváří přátelské, dialogické a tvořivé prostředí.
9. Pravidelně reflektuje své působení a neváhá se obrátit ke svými nejistotami na odborníky a spolupracovat s nimi.

Tyto body se netýkají jen katechetů, ale i kněží a vůbec všech křesťanů, kteří jsou postaveni do role hlasatelů a předavatelů víry druhým lidem.

Poznámky:

- 1 Srov. GEVAERT, J. (ed.) *Dizionario di catechetica*. Leumann (Torino) : Elle Di Ci, 1987, s. 339.
- 2 Srov. DE CARVALHO AZEVEDO, M. *Inkulturae a požadavky modernosti*. Olomouc : Centrum Aletti, 2000, s. 42–43.
- 3 Srov. ALBERICH, E. a DŘÍMAL, L. *Katechetika*. Praha : Portál, 2008, s. 68–69.
- 4 Srov. Tamtéž, s. 57.
- 5 Srov. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*, čl. 202–206, 212.
- 6 Srov. CARRIER, H. *Dizionario della cultura*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 1997, s. 13.
- 7 Srov. *Inkulturae a požadavky modernosti*, s. 34.
- 8 Srov. *Všeobecné direktorium pro katechizaci*, čl. 203–211.